

VIRTUS

21 | 2014



Arianne Baggerman en Rudolf Dekker

Adel en autobiografisch schrijven in Nederland, 1500-1814

173

De opkomst van dagboek en autobiografie, of meer algemeen, het egodocument als geschreven genre in Europa wordt door historici van oudsher gekoppeld aan de opkomst van de burgerij in de renaissance. Autobiografisch schrijven was in deze visie in de eerste plaats een uitdrukkingvorm van het sterker wordende individualisme in de Europese cultuur na de middeleeuwen. Dat is het centrale thema van Jacob Burckhardts baanbrekende boek *Die Kultur der Renaissance in Italien* uit 1860, waarvan het tweede deel is getiteld 'Die Entwicklung des Individuums'. Volgens Burckhardt was de individualiteit, die in elk mens schuilt, in de middeleeuwen onderdrukt geweest door de dwang van familiebanden, feodalisme en de kerk: 'der Mensch aber erkannte sich nur als Rasse, Volk, Partei, Korporation, Familie oder sonst in irgendeiner Form des Allgemeinen'. In Italië ontstond echter in de vijftiende eeuw een politiek klimaat waarin het individualisme kon opbloeien, als een plant die plotseling in het zonlicht werd geplaatst. Of, zoals Burckhardt schijft, waarin 'ein gemeinsamen Schleier gewoben aus Glauben, Kindesbefangenheit und Wahn' werd weggenomen.¹

Het beeld van Burckhardt leeft nog steeds, al is er in de afgelopen decennia een tendens de chronologie verder terug in de tijd te plaatsen.² Colin Morris publiceerde in 1972 een

* Dit is een samenvatting van een lezing gehouden op het symposium 'Egodokumente/Selbstzeugnisse des Adels', georganiseerd door de Deutsch-Niederländischer Arbeitskreis für Adelsgeschichte, Münster, 6-7 juni 2013.

1 J. Burckhardt, *Die Kultur der Renaissance in Italien*, ed. H. Günther (Frankfurt am Main, 1989) 97.

2 R. Dekker, 'Egodocumenten: een literatuuroverzicht', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, CI (1988) 161-190; Idem, 'Individualisme tussen Renaissance en Romantiek', *Spiegel Historiae*, XXIV (1999) 6-9; en M. Jolly, ed., *En-*

boek met de veelzeggende titel *The discovery of the individual, 1050-1200*, en Alan Macfarlane keek in *The origins of English individualism* uit 1978 eveneens verder terug dan de renaissance. Wat later, in 1995, volgde Aaron Gurevich met *The origins of European individualism*.³ Historici spreken sindsdien over de ‘renaissance van de twaalfde eeuw’ als voorloper van de door Burckhardt beschreven renaissance.

In het voetspoor van Burckhardt leggen historici hier en daar andere accenten. Louis Dumont benadrukt de betekenis van de reformatie, die een persoonlijke geloofsbeleving meebracht. De relatie tussen God en mens stond daarin centraal, en Calvijn leerde immers dat elk mens zijn eigen gepredestineerde lotsbestemming had. Dat besef stimuleerde de neiging tot introspectie: mensen gingen hun persoonlijke relatie met God analyseren en de resultaten neerleggen in dagboeken en andere autobiografische geschriften. Andere historici leggen een verband met het kapitalisme. Uit de ongedifferentieerde boerenmassa van de middeleeuwen ontwikkelde zich een rijker geschakeerde burgerij. Het nastreven van het individuele eigenbelang was in de ogen van auteurs als Richard Tawney (en later Crawford Macpherson), die de term ‘possessive individualism’ introduceerde, de drijfveer van de moderne economie, die het eerst zichtbaar werd in het zeventiende-eeuwse Engeland. In de achttiende eeuw volgde de individualisering van gevoelens, waarvoor Lawrence Stone de term ‘affective individualism’ gebruikte. Michael Mascuch heeft meer recent een verband gelegd tussen wat hij noemt ‘the individualist Self’ en het autobiografisch schrijven.⁴ Hij ziet ook een verband tussen het moderne individualisme en de opkomst van de drukpers als nieuw medium.

174

In al deze studies is geen rol weggelegd voor de adel, zoals dat ook niet het geval is met boeren en arbeiders, die bovendien merendeels ongeletterd waren tot in de negentiende eeuw. Ook voor de eerste stand uit de middeleeuwen, de geestelijkheid, is geen grote rol weggelegd als wegbereiders van het moderne individualisme. Wel krijgen geestelijken een rol binnen de vroegste ontwikkeling van het autobiografisch schrijven, waarbinnen Augustinus’ *Confessiones* een voorbeeldfunctie zou hebben vervuld. Geestelijken waren in elk geval wel geletterd, en daaraan hebben we tenminste enkele teksten, zoals de autobiografie van Theresa van Avila, te danken, die op hun beurt een voorbeeldfunctie zouden krijgen.

Het verband tussen de opkomst van het individu en van de autobiografie is door Burckhardt uitgewerkt in het derde deel van zijn boek, getiteld ‘Die Entdeckung der Welt und des Menschen’. De renaissance kende een groeiende belangstelling voor biografische literatuur, volgens hem in samenhang met het ontstaan van een moderne roem-cultuur: ‘Der (...) Entwicklung des Individuums entspricht auch eine neue Art von Geltung nach aussen: der moderne Ruhm’.⁵ In de middeleeuwen waren steden trots geweest op hun heiligen en hun

cyclopedia of life writing. Autobiographical and biographical forms (2 dln.; Chicago, 2002).

3 C. Morris, *The discovery of the individual, 1050-1200* (Londen, 1972); A. Macfarlane, *The origins of English individualism* (Oxford, 1978); en A. Gurevich, *The origins of European individualism* (Oxford, 1995).

4 M. Mascuch, *The origins of the individualist self. Autobiography and self-identity in England, 1591-1791* (Oxford, 1997).

5 Burckhardt, *Die Kultur*, 105.

kerken en kloosters met relikwieën. Nu was men ook trots op beroemde mannen, die een stad had voortgebracht, vooral schrijvers, geleerden en kunstenaars. Zij kregen voortaan in stadsgeschiedenissen een apart hoofdstuk toebedeeld. De nieuwe 'Biographik' werd een uitdrukkingvorm van het moderne individualisme. Daarbinnen wijdt Burckhardt speciale aandacht aan de autobiografie. Niet binnen de geestelijkheid, de adel, laat staan de boerenstand zijn het individualisme en het bijbehorende genre van dagboek en autobiografie geboren, maar in de stedelijke burgerij. Burckhardt bespreekt uitvoerig de autobiografieën van Benvenuto Cellini en Girolamo Cardano. Hij noemt ook de vele huis- en familiegeschiedenissen uit de veertiende en vijftiende eeuw die in bibliotheken in Florence in handschrift bewaard zijn gebleven. De veelzijdige kunstenaar Cellini begint zijn autobiografie aldus: 'Alle mensen van welke stand dan ook die iets uitzonderlijks hebben gepresteerd of wat daarop gelijk, zouden (...) eigenhandig hun leven moeten beschrijven'. Met andere woorden, individuele prestaties zijn belangrijker dan collectieve standsachtergrond. Burckhardt concludeert: 'Er ist ein Mensch, der alles kann, alles wagt und sein Mass in sich selber tragt. Ob wir es gerne hören oder nicht, es lebt in dieser Gestalt ein ganz kenntliches Urbild des modernen Menschen.' De medicus en wetenschapper Girolamo Cardano beschreef in *De propria vita* eveneens zijn persoonlijke ontwikkeling.⁶ De roem die hij met zijn wetenschappelijke geschriften gevestigd had, zou voortleven in zijn autobiografie. Ook zijn autobiografie 'fitted seamlessly into that culture of endless curiosity and self-scrutiny which historians have long identified with the Renaissance' en hij beschreef erin 'the condition of modernity', zoals Anthony Grafton meer dan anderhalve eeuw na Burckhardt besluit.⁷

175

Met de namen van Cellini en Cardano legde Burckhardt de basis voor de huidige canon van autobiografen schrijvend tussen de zestiende en de twintigste eeuw. Naast deze twee Italianen geldt als een van de 'founding fathers' de Fransman Michel de Montaigne, al wiken diens Essays qua vorm af van wat later memoires of autobiografie zou gaan heten. Ondanks zijn adellijke titel, kwam hij uit een familie van kooplieden, want de titel was gekocht te samen met het kasteel waaraan deze was verbonden. Een burgerlijke achtergrond had ook Jean-Jacques Rousseau, de burger uit Genève, wiens *Confessions* vanaf de late achttiende eeuw de standaard voor de autobiografie zouden worden. Wat later mocht François-René de Chateaubriand zich dan wel graag 'vicomte' noemen, maar zijn vader was zeekapitein en slaenhater geweest. Chateaubriand publiceerde zijn *Memoires d'outre tombe* vooral omdat hij aan lager wal was geraakt en nieuwe inkomsten uit een boek nodig had. Eenzelfde achtergrond had Goethe, die eveneens een adellijke titel verwierf, maar van burgerlijke afkomst was. De lijn kan worden doorgetrokken tot de klassieke autobiografen uit de twintigste eeuw, onder wie schrijvers als Jean-Paul Sartre, Roland Barthes, George Perec, Klaus Mann, Elias Canetti, om slechts een paar namen te noemen. Een uitzondering is Vladimir Nabokov (*Speak memory*), maar hier zien we juist iemand van adellijke afkomst die na de Russische

6 Burckhardt, *Die Kultur*, 237-246.

7 A. Grafton, *Cardano's cosmos. The world and works of a Renaissance astrologer* (Cambridge Ma., 1999) 198.

revolutie daarvan beroofd was. De schrijvers van beroemde dagboeken passen in dit beeld, vanaf Samuel Pepys in de zeventiende eeuw tot en met Anne Frank in de twintigste eeuw.

Dat juist in de burgerij zich een neiging tot zelfreflectie ontwikkelde wordt onder meer verklaard uit het feit dat ze zich had los gemaakt uit de oude standensamenleving. Daardoor was er een voortdurende onzekerheid over de eigen sociale positie. Onder de burgerij ontwikkelde zich een bijbehorend streven naar privacy, die onder meer tot uitdrukking komt in de studeerkamers voor mannen en de boudoirs voor vrouwen, die vanaf circa 1600 in woonhuizen verschijnen. Dat zijn de plaatsen waar geheime dagboeken en memoires worden opgeschreven, vaak weggeborgen in geheime laden van schrijfbureaus, ook een modern meubelstuk. Dat laatste ging behoren tot het vaste meubilair bij de geletterde burgerij, die steeds meer gebruikt maakte van het schrift voor boekhouding, handelscorrespondentie en tekstvormen van een meer particulier karakter. Kortom, een beknopt overzicht van het autobiografisch schrijven lijkt het bestaande beeld te bevestigen: het egodocument is een product van mannelijk schrijvers uit de burgerij.

176

Auteurs van adel ontdekt

In de afgelopen jaren zijn historici en literatuurwetenschappers begonnen het klassieke beeld van de sociale voedingsbodem voor de autobiografie te herzien. In de eerste plaats is er aandacht gekomen voor vrouwelijke auteurs. Tot voor kort bestond de canon slechts uit mannelijke auteurs. Daaraan zijn inmiddels tal van vrouwelijke auteurs toegevoegd, vanaf Margery Kempe, schrijvend in de vijftiende eeuw tot en met Simone de Beauvoir in de twintigste eeuw. Dat ook auteurs uit lagere klassen in vroegmodern Europa dagboeken en autobiografieën schreven laat James Amelang zien in *The flight of Icarus*.⁸ Inmiddels zijn er ook studies verschenen die erop wijzen dat de adel eveneens een aandeel heeft gehad, te beginnen met Norbert Elias, die op basis van de memoires van de hertog van Saint Simon een analyse maakte van de Franse hofcultuur onder Lodewijk XIV, die hij zag als de voedingsbodem voor de moderne sociale omgangsvormen. Een andere studie is *Das archivierte Ich* door Helga Meise, waarin ze de als dagboek gebruikte almanakken van de vorsten van Hessen-Darmstadt uit de zeventiende en achttiende eeuw analyseert.⁹ Het bijhouden van een ‘Schreibkalender’ ontwikkelde zich tot een verplichting die bij het hofritueel hoorde. Deze persoonlijke geschriften werden dan ook zorgvuldig bewaard in het hofarchief. Genealogische geschriften en familiechronieken werden vanaf de late middeleeuwen door edellieden in heel Europa opgesteld en bijgehouden.¹⁰ Dergelijke teksten zijn weinig persoonlijk, maar

⁸ J. Amelang, *The flight of Icarus. Artisan autobiography in early modern Europe* (Stanford, 1998).

⁹ H. Meise, *Das archivierte Ich. Schreibkalender und höfische Repräsentation in Hessen-Darmstadt 1624-1790* (Darmstadt, 2002).

¹⁰ Zie onder meer: E. Bastress-Dukehart, *The Zimmern chronicle. Nobility, memory and self-representation in sixteenth-century Germany* (Aldershot, 2002); B. Beider der Wieden, *Aussenwelt und Anschauungen Ludolf von Munchhausens (1570-1640)* (Hannover, 1993); G. Wolf, *Von der Chronik zum Weltbuch. Sinn und Anspruch südwestdeutscher Hauschroniken am Ausgang des Mittelalters* (Berlijn, 2002).

ze vormen, net als kasboeken bij de burgerij, wel een van de wortels voor het meer persoonlijke egodocument uit latere eeuwen.

Wat was de bijdrage van de adel in Nederland aan de ontwikkeling van het genre? Om die vraag te beantwoorden moeten we kijken naar het Nederlandse materiaal. Egodocumenten uit ruim vier eeuwen door een systematisch inventariserend onderzoek beschreven, zowel teksten in handschrift als in druk verschenen.¹¹ Voor de zestiende tot achttiende zijn 1121 egodocumenten gevonden en beschreven, waarvan de helft reisverslagen zijn. Laten we eerst eens kijken naar de drie oudste egodocumenten van de lijst met 630 dagboeken, memoires en andere autobiografische teksten, dus met weglating van de reisverslagen. Het oudste is de korte autobiografie die Erasmus als brief schreef voor zijn uitgever. Het eerste Nederlandse egodocument is dus een goede onderbouwing van de stelling van Burckhardt. Erasmus was een geestelijke van eenvoudig afkomst die zich ontwikkelde tot geleerd humanist, vergelijkbaar met de door Burckhardt genoemde Girolamo Cardano. Bij de Nederlandse teksten uit de periode 1500-1800 zijn geleerden als groep als geheel sterk vertegenwoordigd. Bij de oudere auteurs treffen we onder meer aan Franciscus Junius, Justus Lipsius, Elbertus Leoninus en Gerard Vossius.

177

De tweede auteur heeft daarentegen een geheel andere, en verrassende, achtergrond. Jancko Douwama was een Friese edelman, die in 1528 zijn leven vastlegde in 'een cleijne tractaeten'.¹² Hij schreef het na een bewogen leven waarin hij betrokken was bij de Friese burgeroorlog in gevangenschap als een apologie. Hier zien we enkele andere blijven kenmerken van een type egodocument, de in gevangenschap geschreven apologie. De derde auteur had weer een andere achtergrond, want Wigle van Aytta van Zwichen, oftewel Viglius, was de zoon van een Friese herenboer. In zijn korte memoires benadrukt hij zijn relatief eenvoudige afkomst en vertelt hij dat in zijn jeugd in het dorp Wirdum vee hoedde. Dankzij zijn intellectuele capaciteiten bracht hij het tot hoogleraar in Padua en maakte hij later carrière als staatsman onder keizer Karel V. Hier zien we het verslag van de loopbaan van een succesvolle selfmade man, ook een terugkerend sub-genre. De Friese achtergrond van twee auteurs werpt ook een schaduw vooruit, want deze provincie zou een relatief groot aandeel in de productie van egodocumenten houden.

Dat een edelman en de zoon van een herenboer zich onder de drie eerste Nederlandse auteurs van egodocumenten bevinden zaait verdere twijfel aan het beeld dat Burckhardt schetste. Maar hoe ontwikkelde zich dit in de tijd van de Republiek der Verenigde Nederlanden? De adel bleef weliswaar als stand bestaan, maar vormde een relatief kleine groep. Het blijvend belang van de adel is weliswaar in recente studies duidelijk gemaakt, maar de Republiek als geheel werd gedomineerd door de stedelijke burgerij.

De samenleving van de Republiek wordt weerspiegeld in de overgeleverde egodocumenten uit deze eeuwen. Van de 630 geïnventariseerde teksten geschreven voor 1814 zijn er slechts ongeveer vijftig van hand van auteurs die met enig recht van adel kunnen worden

11 De inventarisatie van Nederlandse egodocumenten geschreven tussen 1500 en 1918 is op internet te raadplegen: www.egodocument.net. Een herziene uitgave van het repertorium 1500-1814 verschijnt binnenkort in druk. In de tekst genoemde auteurs zijn hierin terug te vinden.

12 M. Kist en H. Wind, *Een man van eer. Bloemlezing uit 'Jancko Douwama's Geschriften'* (Hilversum, 2003).

genoemd. Ze passen in de traditie van huiskronieken die ook in de Noordelijke Nederlanden bestond, hoewel deze relatief laat op gang kwam. Voorbeelden zijn de kroniek van de Twentse edelman Sweder Schele tot Weleveld, de gedenkschriften van de Gelderse edelman Alexander van der Capellen tot de Boedelhof, en de handschrift van drie generaties uit het geslacht Van Rhemen.¹³ Deels hebben adellijke egodocumenten een vooral militair karakter, zoals de ‘gedenckwerdege geschiedenissen’ die de Friese edelman Poppo van Burmania opschreef, uitgegeven door Wiebe Bergsma. Typerend is ook het verslag van de Hollandse edelman Carel Lodewijk van Wassenaar (1685-1751) bijgehouden tijdens een veldtocht in Spanje in 1712-1713. Opmerkelijk goed vertegenwoordigd is het Huis van Oranje. De Friese stadhouder Willem Frederik van Nassau hield in het midden van de 17de eeuw een uitvoerig dagboek bij, dat geanalyseerd is door Luuc Kooijmans.¹⁴ Er zijn ook een paar dagboekjes van stadhouder Willem II uit dezelfde tijd. Verder zijn er memoires van Johan Lodewijk van Nassau (1590-1653) en van stadhouder Frederik Hendrik (1584-1647). Rond 1800 schreef de toekomstige koning Willem II uitvoerige dagboeken en reisverslagen. Prinses Wilhelmina van Pruisen (1751-1820) zette zich aan het schrijven van memoires en was daarbij duidelijk beïnvloed door Jean-Jacques Rousseau, wiens *Confessions* tot in de twintigste eeuw een bron van inspiratie waren voor autobiografen. Rousseau’s *Confessions* werd al in het jaar van verschijnen door baron Gijsbert-Jan van Hardenbroek in zijn dagboek vermeld. Op 24 juni 1782 had deze hoveling een gesprek met stadhouder Willem V, waarbij hij expliciet aan de Prins had gevraagd of hij de *Confessions* van Rousseau had gelezen, wat deze bevestigde. De reden voor zijn vraag vermeldde Van Hardenbroek ook, namelijk dat in dat boek ‘verscheyde traits wierden gevonden, die volmaakt overeenstemde met ’s Princen gemoedtsgestalte en ontmoetingen’. Daar was Prins Willem het, opmerkelijk genoeg, geheel mee eens.¹⁵ Een Geenefs burger was dus spraakmakend aan het stadhouderlijke hof.

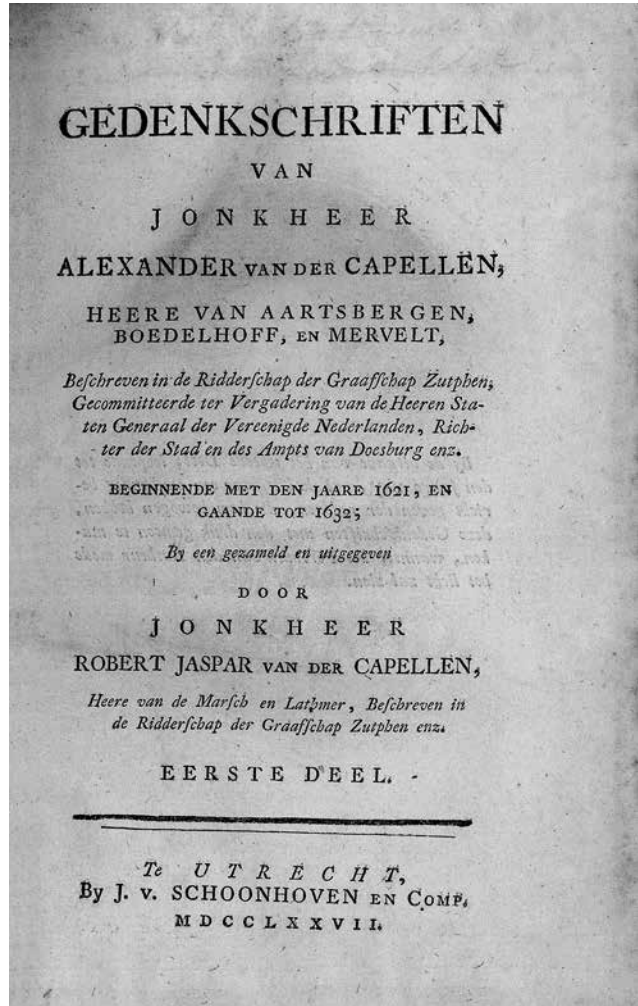
Een van de meest interessante egodocumenten geschreven door een auteur van adel is het dagboek van Alexander van Golstein, die rond 1800 het voorbeeld volgde van de invloedrijke Zwitserse predikant J.C. Lavater. Diens *Unveränderte Fragmente aus dem Tagebuche eines Beobachters seiner Selbst* uit 1773 had grote invloed in heel Europa en werd ook in het Nederlands vertaald. Auteurs die zijn voorbeeld hier volgden en een dagboek – of een bewerking daarvan – publiceerden zijn Hiëronymus van Alphen en Rhijnvis Feith. Alexander van Golstein hield een zeer persoonlijk dagboek bij, een van de eerste van deze aard in Nederland, maar het heeft eerder een burgerlijk dan adellijk karakter.

De Nederlandse adel vervulde in de ontwikkeling van het genre in Nederland meer de rol van trendvolger, dan van trendsetter. Dat was eerder de bij uitstek burgerlijke dichter en staatsman Jacob Cats, wiens ‘Twee-en-tachtig-jarig leven’ na diens dood werd opgeno-

13 C. Gietman, *Republiek van adel. Eer in de Oost-Nederlandse adelscultuur (1555-1702)* (Utrecht, 2010) 23. Vgl. A. Janse, *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen* (Hilversum, 2001).

14 L. Kooijmans, *Liefde in opdracht. Het hofleven van Willem Frederik van Nassau* (Amsterdam, 2000).

15 A. Baggerman en R. Dekker, ‘Jean-Jacques Rousseau en zijn *Confessions* in Nederland in de negentiende eeuw’, *De Negentiende Eeuw*, XXXVII (2013) 36-57.



179

Titelblad van het eerste
deel van de *Gedenkschrif-
ten van Jonkheer
Alexander van der Capellen*
(Utrecht, 1777)

men in zijn verzamelde werken en tal van latere schrijvers heeft aangezet het eigen leven op rijm te verhalen. Omdat er nog altijd nieuwe teksten worden gevonden en gepubliceerd is de canon aan voortdurende verandering onderhevig. Dat is altijd zo geweest. De autobiografie van Cardano werd pas enkele decennia na zijn dood opgenomen in zijn verzamelde werken. Die van Cellini werd pas in de achttiende eeuw gepubliceerd. Het dagboek van Samuel Pepys bleef bijna twee eeuwen verborgen voordat het in de negentiende eeuw werd gepubliceerd en meteen een klassieke status kreeg. In Nederland heeft het inventarisatieproject uitgevoerd sinds de jaren 1980 een aantal nieuwe klassieke teksten opgeleverd, zoals uit de zeventiende eeuw de autobiografie van Hermanus Verbeeck, uitgegeven door Jeroen Blaak, het dagboek van David Beck, uitgegeven door Sven Veldhuijzen, met een vervolg uitgegeven door Jeroen Blaak, voor de achttiende eeuw het Franstalige dagboek van Magdalena van

Schinne, uitgegeven door Anje Dik en inmiddels ook opgenomen in het Franse pantheon, en voor de negentiende eeuw de autobiografieën van Willem van den Hull, uitgegeven door Raymonde Padmos en die van Adriaan van der Willigen, uitgegeven door Lia van der Heijden en Jan Sanders.¹⁶ Al deze autobiografen en dagboekschrijvers bevestigen echter het bestaande beeld, want ze hebben allen een burgerlijke achtergrond.

Het hof als voedingsbodem

Ook al is de Nederlandse adel niet sterk vertegenwoordigd in het door ons geïnventariseerde bestand, er tekent zich bij nadere beschouwing wel een belangrijke ontwikkeling af in de kring van het stadhoudelijke hof vanaf het midden van de zeventiende eeuw. Een voorbeeld is het uitvoerige dagboek van Constantijn Huygens jr., secretaris van stadhouder-koning Willem III. Huygens was niet van adel, maar verkeerde wel voortdurend in de nabijheid van zijn werkgever stadhouder-koning Willem III en had een scherp oog voor de verhoudingen tussen de hovelingen. Het dagboek van Huygens diende als een kompas in de woelige wereld van het hof.¹⁷ Zoals ook aan andere Europese hoven gingen hovelingen steeds vaker dagboeken bijhouden publiceren, die trend zette zich door in de achttiende eeuw. Lotte van de Pol heeft daarop gewezen in haar bijdrage aan de tekstuitgave van het dagboek van baron Sigismund van Heiden Reinestein. Net als de Franse graaf de Saint Simon hadden hovelingen behoefte aan een dagboek om de complexe wereld van het vorstelijke hof in kaart te brengen.¹⁸

Ook het genre van de memoires kwam in dezelfde periode tot bloei aan Europese hoven. Een goede bekende van Huygens, die ook veelvuldig in diens dagboek wordt genoemd, de Zeeuwse edelman Adriaan van Borssele van der Hooghe, schreef een autobiografie van zo'n 150 bladzijden, die als manuscript in het familiearchief bewaard wordt. Hij begint deze memoires met de constatering dat ook zijn vader memoires had geschreven voor zijn nakomelingen. Zijn eigen memoires zijn eveneens alleen bedoeld voor zijn kinderen. Het doel is vooral het doorgeven van de identiteit van de familie en de bijbehorende cultuur en tradities. Dergelijke memoires vinden we in meer archieven van adellijke families. Ze sluiten aan bij de genealogieën die al langer in adelsarchieven werden bewaard. Zulke adellijke memoires hebben dus een ander doel dan de burgerlijke memoires waarover Burckhardt sprak.

16 De egodocumenten van Hermanus Verbeeck, David Beck, Magdalena van Schinne, Willem van den Hull, Adriaan van der Willigen en Alexander van Golstein zijn verschenen in de reeks Egodocumenten van Uitgeverij Verloren. Het dagboek van Magdalena van Schinne is ook in het originele Frans verschenen: *Journal de Magdalena van Schinnen 1786-1805* (Parijs, 1994) en is opgenomen in Ph. Lejeune en C. Bogaert, *Un journal à soi. Histoire d'une pratique* (Parijs, 2003).

17 R. Dekker, *Family, culture and society in the diary of Constantijn Huygens Jr. Secretary to Stadholder-King William of Orange* (Leiden, 2013), Nederlandse uitgave *Observaties van een zeventiende-eeuwse wereld-beschouwer. Constantijn Huygens jr. en de uitvinding van het moderne dagboek* (Amsterdam, 2013). Daar worden ook de memoires van Johanna Lindenaert, Coenraet Droste en Gilbert Burnet besproken.

18 L. van de Pol, 'Inleiding', in: S.P.A. van Heiden Reinestein en J.K.H. van der Meer, ed., *De dagboeken* (Zwolle, 2007) xxxix-xxlviii; eadem, 'Autobiographical memory in the making. Wilhelmina of Prussia's childhood memoirs', in: A. Baggerman, R. Dekker en M. Mascuch, ed., *Controlling time and shaping the Self. Developments in autobiographical writing since the sixteenth century* (Leiden, 2011) 49-77.

Niet het uitdragen van een individuele identiteit naar de buitenwereld, maar juist het bevestigen van een collectieve identiteit binnen de eigen familie was het doel. Dit soort memoires zien we vanaf de achttiende eeuw ook steeds vaker in burgerlijke families, een voorbeeld zijn de memoires van de uitgever Abraham Blussé, die als een soort sleutel tot het familiearchief diende. Het is misschien niet toevallig dat de familie Blussé enige adellijke aspiraties had, die zich uitten in de aankoop van een heerlijkheid.¹⁹

Rond 1700 nam het aantal memoires dat in druk verscheen toe, en dat geldt zeker voor die in hofkringen speelden. Zeer populair werden de memoires van de Franse graaf van Grammont, die vele malen werden herdrukt en een voorbeeld voor andere auteurs werden.²⁰ Hof-memoires verschenen in Frankrijk, Engeland en Duitsland in groten getale, maar in Nederland bleef het bij een paar. De door Huygens in zijn dagboek genoemde Johanna Dorothea Lindenaer, getrouwd met de militair Zeger van Zoutelande, publiceerde in 1710 *Mémoires de la famille et de la vie de Madame* ***. Daarin geeft ze een verslag van haar eigen belevenissen en anekdotes over het hofleven onder stadhouder-koning Willem III. Ook een andere bekende uit zijn kring, de militair Coenraet Droste, publiceerde in 1723 zijn memoires, *Verversing van geheugchenis*, waarin Huygens op zijn beurt voorkomt. Ook een Engelsman, de hofpredikant Gilbert Burnet, die Huygens van nabij gekend had, publiceerde zijn memoires, *History of his own times*. Verder onderzoek zou binnen Europa een nog veel uitgebreider netwerk van aan hoven verbonden schrijvers van memoires en dagboeken aan het licht kunnen brengen, al dan niet van adellijke afkomst.

Ontwikkelingen na 1800

Als we op dit punt gekomen de balans opmaken van Nederlandse edellieden als schrijvers van egodocumenten in de periode 1500-1800, dan kunnen we constateren dat op individuele basis de adel weinig tot de ontwikkeling heeft bijgedragen, maar dat het stadhouderlijk hof wel een voedingsbodem heeft gevormd. Veranderde er in dit opzicht iets na 1800? Die vraag brengt weer nieuwe problemen met zich mee, onder meer omdat koning Willem I een nieuwe adel creëerde, vooral gerekruteerd uit de oude regentenfamilies. Moeten we wat binnen zulke families aan autobiografische teksten werd geschreven nu bestempelen als burgerlijk of adellijk? Op grond van het inventarisatieproject van egodocumenten geschreven tussen 1814 en 1914 bestaat de indruk dat de adel wel een leverancier van autobiografische schriften is gebleven, maar slechts marginaal is vertegenwoordigd in de moderne canon, waarin we wel onder meer de dagboeken van Willem de Clercq en Frederik van Eeden vinden en de autobiografieën van Domela Nieuwenhuis en Alexander Cohen, allemaal auteurs met een niet-adellijke achtergrond. Tot de bekendste auteur behoren zelfs enkele vertegenwoordi-

¹⁹ A. Baggerman, *Publishing policies and family strategies. The fortunes of a Dutch publishing house in the 18th and early 19th centuries* (Leiden, 2013), vertaling van *Een lot uit de loterij. Het wel en wee van een uitgeversfamilie in de achttiende eeuw* (Den Haag, 2001).

²⁰ *Mémoires de la vie du comte de Grammont* (Keulen [Holland], 1713), op schrift gesteld door Alexander Hamilton, die genoemd wordt in het dagboek Huygens.

gers van de eenvoudigste groepen in de samenleving, zoals Neel Doff, schrijfster van *Dagen van honger en ellende*, en de woonwagen-reiziger Hendrik van Aalst. Anderzijds kunnen er nog altijd verrassingen opduiken, ook uit adellijke archieven, waarin egodocumenten in elk geval een relatief grote overlevingskans hebben gehad. Er is dus alle reden om het onderzoek op dit terrein voort te zetten.

Professor Arianne Baggerman teaches history at Erasmus University Rotterdam and is professor in the history of publishing and book trade at the University of Amsterdam. Her most recent book is *Publishing policies and family strategies. The fortunes of a Dutch publishing house in the 18th and early 19th centuries* (Brill, 2013). She is also co-editor of *Controlling time and shaping the self. Developments in autobiographical writing since the sixteenth century* (Brill, 2011). Her inaugural lecture *Over leven, lezen en schrijven* (Vossius Pers, 2011) is about the past, present and future of the book.

182

Erasmus Universiteit Rotterdam, Erasmus School of History, Culture and Communication (ESHCC), Postbus 1738, 3000 DR Rotterdam, the Netherlands – baggerman@eshcc.eur.nl

Dr. Rudolf Dekker taught history at Erasmus University Rotterdam. His most recent book is *Family, culture and society in the diary of Constantijn Huygens Jr, secretary to Stadholder-King William of Orange* (Brill, 2013). He moreover published about revolts, humour and family history, and published an alternative history of the Netherlands, *Meer verleden dan toekomst. Geschiedenis van verdwijnend Nederland* (Bert Bakker, 2008). He recently founded the publishing company Panchaud (www.panchaud.nl).

Van Breestraat 116, 1071 ZV Amsterdam, the Netherlands – rdekker123@gmail.com



9 789087 045203